

هند پس از تیمور

• رضا صفری

کارشناس ارشد تاریخ اسلام، دانشگاه تهران

■ تاریخ فرهنگ و تمدن هند

■ مائینی چترجی و آیتنا روی

■ ترجمه‌ی رضا آقابابا دستجردی

■ تهران، انتشارات سبزان، چاپ اول، ۱۳۸۹، تعداد صفحات: ۱۲۸

مقدمه

نام «هند» (india) مشتق از واژه‌ی «ایندوس» (indus) در زبان پارسی باستان است که به جای واژه‌ی سانسکریت «سیندو» (sindhu) به کار می‌رفته و نام رودخانه‌ی سند بوده است. همچنین واژه‌ی هندوستان که به عنوان نام کامل این سرزمین در اغلب کشورها، از جمله خود هند رواج دارد، واژه‌ای ایرانی است به معنی «سرزمین هندوها». پیشین‌هی حضور انسان در شبه قاره‌ی هند به دویست تا چهارصد هزار سال می‌رسد. اما اولین تمدن به معنای واقعی در این سرزمین، تمدن حوزه‌ی رود سند، با قدمت نزدیک به سه هزار سال است که با تمدن شهر سوخته در ایران هم‌زمان بوده و با آن مراودات نزدیک داشته است. تقریباً پس از ورود آریایی‌ها، بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۱۸۰۰ پیش از میلاد، هردو از بین رفته‌اند.

سرزمین هند از مناطق مهم تاریخ تمدن بشری است که روزگاری عرصه‌ی ظهور چند تمدن عظیم و دین بنام جهان بوده است. از این سرزمین در بسیاری از موارد با نام شبه قاره یاد می‌شود که این خود از عظمت این سرزمین پهناور حکایت دارد. هنگامی که در وادی هنر و تمدن، از هند نام برده می‌شود، ناحیه‌ای وسیع را در بر می‌گیرد که شامل کشورهای کنونی هندوستان، پاکستان، نپال، بوتان، بنگلادش، سریلانکا و بخشی از افغانستان است. این سرزمین که به حق سرزمین عجایب نام گرفته، تاریخی پرفراز و نشیب دارد. اقوام مختلف از نژادهای گوناگون، با اعتقادات و آیین‌های دینی متفاوت در طول تاریخ به این سرزمین کوچ کرده یا بر آن هجوم برده‌اند. اما در نهایت همگی پس از دوره‌هایی از تنش، به‌نوعی همزیستی آرام و مسالمت‌آمیز و درک چندجانبه رسیده‌اند. برخی از هندشناسان خصلت همزیستی مسالمت‌آمیز و تقریب بین ادیان را از ویژگی‌های بارز و ممتاز خاک سرزمین هند می‌دانند. با رجوع به تاریخ این سرزمین، درمی‌یابیم که این نظریه تا حد زیادی متکی به شواهد و قرائن است.

در این نوشتار به معرفی و بررسی کتاب تاریخ فرهنگ و تمدن هند، نوشته‌ی مائینی چترجی و آیتنا روی خواهیم پرداخت.

معرفی بخش‌های کتاب

از آن‌جا که نویسنده، محتوای کتاب را به لحاظ ساختاری به فصول و بخش‌های جداگانه‌ای تقسیم نکرده، ارائه‌ی گزارشی از محتوای کتاب بدون در نظر گرفتن فصل‌های جداگانه، برای خواننده کسل‌کننده خواهد بود. لذا ما در اینجا

اکبر شاه دوم

که قدمتشان به این عصر باز می‌گردد. این سلسله از طریق فروش ابریشم و ادویه جات و سنگ‌های گرانبها به مصر، روم، عربستان... ثروت فراوانی به‌دست آورده بود این عصر یکی از دوره‌های طلایی تاریخ تمدن هند به شمار می‌آید.

بخش دوم: در این بخش نویسنده به ورود اسلام به هند و شکل‌گیری حکومت‌های اسلامی و مغولی در هند اشاره کرده است. اولین تماس اسلام با آسیای جنوبی، سال هفتصد و یازده میلادی است که مسلمانان تا کناره‌ی رود سند که هم اکنون در پاکستان است پیش آمدند. در قرن دهم میلادی سلطان محمود غزنوی منطقه پنجاب را تصرف کرد و بارها به شمال هند حمله کرد. تا قرن سیزدهم تاخت و تازهای زیادی از سوی ایران و آسیای مرکزی به هند صورت می‌گرفت، اما چندان ماندگار نبودند، تا اینکه در این زمان مسلمانان، شهر دهلی را تصرف کردند و اولین حکومت مسلمانان، به نام دوران سلطنت یا غلامان مسلمان را بنیان گذاشتند و اسلام رسماً بر هند حاکم شد.

در سال ۱۵۲۶ «بابر» از نوادگان تیمور بر هند تسلط یافت و سلسله گورکانیان یا امپراتوری مغولی هند را بنیان گذاشت. این سلسله از ۱۵۲۶ میلادی تا ۱۸۵۷ میلادی در بخش بزرگی از شبه قاره هند فرمانروایی کرد. حکمرانان این سلسله به تدریج تمامی شبه قاره را تحت فرمان گرفتند. اکبر شاه امپراتور بزرگ این سلسله که سیاست مدارا با غیرمسلمانان هندی را در پیش گرفت، بزرگ‌ترین و مقتدرترین پادشاه هند به شمار می‌رود. اما پس از مدتی بخش‌هایی از جنوب هند از اختیار آنان خارج شد. این سلسله آخرین دوران طلایی امپراطوری‌های اسلامی به شمار می‌رود و در نیمه سده ۱۷ میلادی و در زمان شاه جهان بزرگ‌ترین و ثروتمندترین امپراتوری جهان بود. در سال ۱۷۳۹ میلادی با حمله نادرشاه به هندوستان مقدمات انقراض این امپراتوری

کل محتوای کتاب را به چهار بخش زیر تقسیم و گزارشی از محتوای کتاب ارائه می‌کنیم.

بخش اول: در این بخش نویسنده به توصیف آب و هوا و شرایط جغرافیایی و نیز به معرفی تمدن‌های باستانی هند پرداخته است. نخستین ساکنان هند در حدود ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح، در این سرزمین می‌زیستند. در طول تاریخ بیش از ۵۰۰۰ ساله هند، تمدن‌های مختلف و گوناگون از این دیار برخاسته‌اند که هر یک در زمانی در اوج بودند و زمانی ساقط شدند. این تمدن‌ها هر یک به نوبه خود بیش از پیش سبب شکوه و افتخار تاریخ اسرارآمیز هند شدند. تقریباً می‌توان همه نوع سکونتگاه در هند یافت: کوهستان‌های پوشیده از برف در شمال هند، جنگل‌های مدیترانه‌ای در تپه‌های شرقی و غربی، بیابان‌های راجستان، بیشه‌زارهای نارگیل و سواحل گرمسیری جنوب این کشور، همه نشان از تنوع زیست محیطی این سرزمین دارند.

تا ۱۹۲۱ میلادی تصور می‌شد که فرهنگ آریایی، کهن‌ترین تمدن هند است و قدمت آن به ۱۵۰۰ سال قبل از میلاد می‌رسد، اما باستان‌شناسان در سال ۱۹۲۱ بقایای شهری را از زیر زمین بیرون کشیدند که در کرانه‌های رود ایندوس در شرق هند مدفون شده بود. براساس این یافته‌ها، قدمت تمدن هند به ۲۳۰۰ سال قبل از میلاد می‌رسد. مناطق «موهنجودارو» Mohenjodaro و «هاراپا» Harappa در پاکستان امروزی از مناطق اصلی گسترش این فرهنگ بودند. این تمدن هم‌زمان با تمدن‌های مصری، سومری، آشوری، کلدانی، ایرانی، یونانی ایجاد شده که در بعضی از شاخه‌ها نیز وجوه مشترکی با این تمدن‌ها داشته و از هزاره سوم قبل از میلاد قابل بررسی است. رشد و تکامل فرهنگ هاریان با ورود آریایی‌ها، که از آسیای مرکزی به هند آمده بودند، دنبال شد. این عصر (۱۵۰۰ تا ۸۰۰ پیش از میلاد)، به عصر ودایی شهرت دارد. سبک زندگی شبانی عصر ودایی، به تدریج راه را برای شیوه‌ی زندگی یکجانشینی، کشاورزی و بنای روستاها و شهرها هموار کرد. دو تن از برجسته‌ترین واعظین تاریخ هند، در عصر ودایی می‌زیست‌اند. یکی از این واعظ، شاهزاده ساکیا کلان بود که بعدها به بودا یا «روشنگر» شهرت یافت و پیروانش بودایی نام گرفتند. واعظ دیگر، وارد هامانا بود که بعدها به ماهویرا «قهرمان بزرگ» معروف شد و پیروانش برهمنایی خواننده شدند.

اولین امپراتوری در هند با حکومت سلسله موری بین سال‌های ۳۲۶ تا ۲۰۰ پیش از میلاد شکل گرفت. قدرتمندترین حاکم تاریخ هند تا قبل از گورکانیان، آشوکای بزرگ نام دارد که سومین شاه این سلسله است. وی در تمام جنبه‌های هنری و اجتماعی و سیستم اداری از هخامنشیان ایران الهام می‌گرفت. آثار بسیار مهم حجاری این دوره مانند پیکره‌ی چهار شیر (نماد ملی هند) بسیار تحت تأثیر حجاری تخت جمشید است.

دومین سلسله‌ی قدرتمند به نام گوپتا از سال ۳۲۰ تا ۵۵۰ میلادی در شمال هند حاکمیت داشته و پس از گوپتاها تا قرن سیزده میلادی حکومت‌های زیادی در شمال هند با درگیری، شکست و پیروزی یکی پس از دیگری بر روی کار آمدند. با توجه به عدم قدرتمندی این حکومت‌ها، جنوب هند امنیت و آرامش بیشتری نسبت به شمال داشت و سرگرم تعامل و تجارت با اعراب مسلمان و منطقه‌ی جنوب آسیا بود و نقش مهمی در روابط خاورمیانه با خاور دور ایفا می‌کرد. یکی از سلسله‌های مقتدر جنوب سلسله پالاوا بود که در قرن نهم میلادی توسط سلسله چولاس از بین رفت. پادشاهان سلسله چولاس حامیان بزرگ هنر بودند. پیکره‌های برنز متعددی در معابد این کشور یافت شده

تمدن هند را می‌توان به رودخانه بزرگی تشبیه کرد که سنت‌های فرهنگی گوناگونی مانند جویبارهایی کوچک در محدوده این رودخانه قرار دارند و در قسمت‌هایی از مسیر این جویبارها به رود بزرگ می‌پیوندند و به آن ویژگی متمایزی می‌بخشند

قانون اساسی هند در سال ۱۹۴۹ به تصویب رسید و از ۲۶ ژانویه ۱۹۵۰ به اجرا درآمد که از آن هنگام تاکنون بدون تغییر اساسی اجرا شده است. این قانون به دولت‌های ایالتی اختیارات گسترده‌ای اعطا کرده است. در نظام سیاسی هند، نخست وزیر بالاترین مقام اجرایی کشور است و رئیس جمهور مقامی تشریفاتی است که معمولاً از میان چهره‌های دارای محبوبیت در سراسر کشور انتخاب می‌شود.

بخش چهارم: این بخش به لحاظ حجم نصف کتاب را در بر می‌گیرد که نویسنده در آن عمده بحث خود را روی تاریخ معاصر هند دارد. و در آن از رشد و پیشرفت تکنولوژی در هند، مراسم‌ها و آیین‌های مذهبی، سینما و تئاتر، غذای‌های هندی و تقسیم‌بندی مردم هند به دو گروه روستایی و شهری سخن می‌گوید. اکثریت مردم هندوستان در روستاها به سر می‌برند و عمده فعالیت زندگی آن‌ها کشاورزی و بیشتر لوازم زندگی آن‌ها بسیار ابتدایی است. در مقابل روستاهای بسیار فقیر هند، تعداد بی شماری از بزرگ‌ترین شهرهای جهان در هند قرار دارد. مراکز شهری هند بسیار شلوغ و سرشار از عناصر متضاد است: به گونه‌ای که تضاد سنت‌های کهن و تکنولوژی‌های نو نمای هندوستان امروزی را تشکیل می‌دهند.

از جمله مباحث دیگری که نویسنده در ادامه بدان پرداخته مباحثی از قبیل: علم و تکنولوژی، سنت ادبی، رقص سنتی، مذاهب و اعتقادات، دانش پزشکی، جشن‌ها... است که در زیر خلاصه‌ای از آن‌ها آورده می‌شود.

علم و تکنولوژی

هندوستان در طول تاریخ خود دانشمندان برجسته‌ای را به جهانیان معرفی کرده است. مشهورترین دانشمندان هند باستان آریابات (۵۰۰-۴۷۶ میلادی) نام داشت که محیط کره زمین را به درستی محاسبه کرد. این اقدام وی به کشف علت خسوف و کسوف و چرخیدن زمین به دور خورشید انجامید. اکنون مهندسان و برنامه نویسان ماهر این کشور در تمامی کشورهای دنیا شناخته شده هستند و هندی یکی بزرگ‌ترین دارندگان علوم کامپیوتری در جهان است.

دانش پزشکی و درمان بیماری‌ها

روش‌های کهن درمان بیماری‌ها که طی هزاران سال در هند به دست حکیمان این کشور انجام می‌شد، امروزه هم در این شبه قاره رایج است. حکیمان هندی اعتقاد داشتند که داشتن ذهن آرام و تطبیق صحیح مراکز انرژی بدن (چاکرا) با یکدیگر برای سلامتی انسان ضرورت دارد. روش

فراهم شد و در سال ۱۸۵۷ پس از سال‌ها نبرد، سرانجام کمپانی هند شرقی توانست این امپراتوری را منقرض کرده و سرزمین‌های آن را تصرف کند. مغولان هند علاقه خاصی به جواهرات و سنگ‌های گران بها داشتند. آن‌ها از مروارید، زمرد، یاقوت سرخ و صدف در زیورات خود استفاده می‌کردند. گفته می‌شود که جهانگیر و شاه جهان مشهورترین گنجینه جواهرات جهان را در اختیار داشتند. بنای تاج محل بنای مجلل و باشکوه مغولان هند است که در قرن هفدهم میلادی توسط شاه جهان طی ۲۲ سال ساخته شده است. **بخش سوم:** این بخش یکی از مباحث اصلی نویسنده است که در آن به ورود استعمار به هند پرداخته، و از سوی دیگر به ارزیابی جنبش‌های ملی هند به رهبری گاندی اشاره کرده است که در نهایت منجر به آزادی هند از استعمار انگلستان شد. تجار عرب از قرن ۱۴ میلادی ابریشم و ادویه‌جات را از هند به اروپا می‌بردند. اما از زمانی که سلطان محمد فاتح در ۱۴۵۳ قسطنطنیه را فتح کرد، این راه تجاری مسدود شد و اروپا به ناچار به دنبال راه‌های دیگری برای تجارت با شرق بود. به دنبال اکتشافات جغرافیایی واسکودگامای پرتغالی به سواحل هند رسید. شرکت‌های هند شرقی هلند و انگلستان در اوایل قرن ۱۷ میلادی در هند تأسیس شدند که هدف از تأسیس آن‌ها تأمین منسوجات و ادویه بازار روبه رشد اروپا بود. هنگامی که طوایف «مراتی» و «سیک» علیه حکومت پادشاهان گورکانی قیام کردند، بریتانیایی‌ها و فرانسوی‌ها در قرن ۱۸ مناطقی برای خود از هند جدا کردند و بنیاد حکومت بریتانیایی کبیر در هند استوار شد.

دولت بریتانیا بر اثر شورش‌های ۱۸۵۷ میلادی در هند، کمپانی هند شرقی بریتانیا را که گرداننده‌ی هند بود منحل کرد و به این سرزمین خودمختاری داده شد. در سال‌های ۱۹۰۶ تا ۱۹۱۵، دولت بریتانیا ناچار شد اداره‌ی بعضی از امور کشور را به مردم واگذار کند. در این هنگام رهبر بزرگ جنبش استقلال هند، ماهاتما گاندی قیام کرد و علیه استبداد بریتانیا به مبارزه پرداخت.

در ۱۵ آگوست ۱۹۴۷ میلادی حاکمیت انگلیس‌ها بر هندوستان به پایان رسید. اما کشور به دو بخش هندوستان و پاکستان تقسیم شد. بخش عمده مسلمانان در شرق و غرب هند ملت نوپای پاکستان را تشکیل دادند. این تقسیم‌بندی منجر به عزیمت مسلمانان به پاکستان و الحاق هندوان و سیک‌ها به هند شد. در این تقسیم‌بندی که با خشونت همراه بود، افراد زیادی جان خود را از دست دادند. دولت هند در سال ۱۹۵۰ تأسیس شد و اعلام داشت که تمامی هندیان با هر گونه مرام و مسلک برابرند. جواهر لعل نهرو که «پاندیت» به معنی «معلم» خوانده می‌شد و یکی از بزرگ‌ترین رهبران جنبش استقلال هند از کنگره ملی هند بود، به عنوان اولین نخست وزیر هند انتخاب شد.

شواهد باستان‌شناختی به وجود روابط تجاری و فرهنگی بین سرزمین‌های مرزی شمال هند و ایران و آسیای میانه حتی پیش از طلوع فرهنگ (هاراپان) اشاره دارد

پس از تیمور

می‌شود. برگزاری جشن‌های دوشه‌را و دور گاپوجا ۱۰ روز به طول می‌انجامد. از آنجاکه برگزاری بسیاری از جشن‌ها با فصول برداشت محصول ارتباط دارد و دوره‌های برداشت نیز به نسبت مناطق مختلف، متفاوت است؛ این جشن‌ها در زمان‌های مختلفی در شمال و جنوب هند برگزار می‌شود.

سنت ادبی

قصه‌گویی از جمله هنرهای باستانی هندوستان است. داستان‌های کهن بومی و ادیان هندی قرن‌ها سینه به سینه و نسل به نسل در این کشور منتقل می‌شده است. به همین خاطر است که همه هندیان دو حماسه بزرگ ادبی این کشور ماهابهاراتا و رامایانا را می‌شناسند. هرچند به نظر می‌رسد همه هندیان این دو منظومه را کامل نخوانده باشند. نماینده‌های کهن و سنتی چون آثار به‌دست آمده به زبان سانسکریت از کالیداس در قرن چهارم میلادی نیز از دیگر آثار فرهنگی هند محسوب می‌شود. مغولان هند هنر خوشنویسی ایرانی را وارد هند کردند تا زندگی نامه سلاطین خود را ثبت و ضبط کنند. در دوره حکمرانی بریتانیایی‌ها بر هند، رمان و داستان کوتاه در میان مردم محبوبیت و رواج یافت.

جمع‌بندی و تحلیل نهایی

هر تمدنی، ویژگی‌های خاص خودش را دارد که از نظر کلیت و مرتبط بودن با هم، پیکربندی غالب خود را شکل می‌دهد و آن را از سایر تمدن‌ها متمایز میکند. تمدن هند از نظر استمرار و ناهمگونی، ویژگی‌های استقرار و ترکیب شکلی خود از سایر تمدن‌های دنیا متمایز می‌شود. از هزاره دوم قبل از میلاد، تمدن هند نقش میزبان چندین گروه از مهاجران و جماعت‌های مختلف از سراسر جهان را ایفا کرده است. پیدایش آریایی‌ها، مغول‌ها، کوشان‌ها، ساکاه‌ها، یونانی‌ها، هون‌ها، عرب‌ها، ایرانی‌ها، و ترک‌ها در مقاطع مختلف زمانی نشان دهنده گستردگی مهاجرت به هند در طول تاریخ پر فراز و نشیب آن است. گروه‌ها و دسته‌های مهاجر، سنت‌های مورد علاقه و الگوهای رفتاری را از سرزمین‌های بومی‌شان به هند آوردند، در طول زمان، ارتباط خود را با سرزمین اصلی‌شان از دست دادند و در معرض فرآیند دگرگونی فرهنگی قرار گرفتند. فرآیند سازگاری و تعامل با گروه‌های گوناگون از یک سو موجب پدیدار شدن تنوع شخصیتی هند و از سوی دیگر یک سنت فرهنگی مرکب شد.

تمدن هند را می‌توان به رودخانه بزرگی تشبیه کرد که سنت‌های فرهنگی گوناگونی مانند جویبارهایی کوچک در محدوده این رودخانه قرار دارند و در

پزشکی سنتی هند، آیورودا یا دانش زندگی نامیده می‌شود. تکنیک‌های یوگا و مدیتیشن نیز بخش قابل توجهی از طرق درمان بیماری‌ها در هند است. امروزه اکثر هندی‌ها از ترکیب شیوه‌های درمان سنتی و روش‌های درمان علمی غربی برای بهبود بیماری‌ها استفاده می‌کنند.

مذهب و اعتقادات

در هند می‌توان تقریباً پیروان تمامی ادیان جهان را یافت. مرکز ظهور چهار مذهب عمده هندوئیسم، بودیسم، آیین برهما و مذهب سیک در هند است. ۸۰ درصد مردم این کشور پیرو مذهب هندوئیسم هستند. این کشور از پرجمعیت‌ترین کشورهای مسلمان دنیا به حساب می‌آید. سیک‌ها در حدود ۲ درصد از جمعیت هند را تشکیل می‌دهند و عمدتاً در ایالات شمالی پنجاب زندگی می‌کنند. جمعیت مسیحیان این کشور هم به اندازه‌ی سیک‌هاست که از زمان ظهور عیسی مسیح در جنوب هند زندگی می‌کنند. زرتشتیان هند را پارسی می‌نامند. این اجتماع مذهبی کوچک اما متمایز، در ایالات غربی ماهاراشترا و شهر بمبئی سکونت دارند. بخش عمده‌ای از بوداییان هند نیز در نواحی کوهستانی لداکه زندگی می‌کنند. این مناطق با صومعه‌ها و پرچم‌های این فرقه مذهبی متمایز از دیگر نواحی هستند.

آیین‌ها و سنن مذهبی

آیین‌ها و سنن مذهبی هند، نشان سطح و طبقه‌ی زندگی فرد از بدو تولد تا مرگ اوست. هر اجتماع و منطقه‌ای شیوه و سبک زندگی خاص خود را داراست. آداب و رسوم هند تنها به سن تولد نوزاد و نامگذاری او محدود نمی‌شود، بلکه در این کشور حتی برای خوردن اولین دانه‌ی برنج (آناپراشان) یا نوشتن نخستین حرف الفبا هم سنن خاصی وجود دارد. ورود پسر بچه‌ها و دختر بچه‌ها به کیش اجتماع نیز از اهمیت فراوانی در حیات فرد برخوردار است. جشن ازدواج مهم‌ترین رسمی است که در آن دوستان، خانواده و خویشاوندان از نقاط دور و نزدیک دور هم جمع می‌شوند. معمولاً هندوها به هنگام مرگ سوزانده می‌شوند و خاکسترشان در رود مقدس گنگ پراکنده می‌شود.

جشن‌ها

هندوستان سرزمین جشن و سرور است. به سختی می‌توان ماهی را در هند یافت که در آن جشنی برگزار نشود. در شمال این کشور نقطه‌ی اوج ماه‌های هر سال، پس از تابستانی بلند و داغ، جشن‌های دوشه‌را، دور گاپوجا و دیوالی است. هولی جشن بزرگ دیگری است که در آغاز تابستان برگزار

قسمت‌هایی از مسیر این جویبارها به رود بزرگ می‌پیوندند و به آن ویژگی متمایزی می‌بخشند.

شواهد باستان‌شناختی به وجود روابط تجاری و فرهنگی بین سرزمین‌های مرزی شمال هند و ایران و آسیای میانه حتی پیش از طلوع فرهنگ (هاراپان) Harapan اشاره دارد. تمدن هاراپان با تمدن‌های بین‌النهرین، ایران، افغانستان، و مدیترانه‌ای ارتباط گسترده بازرگانی و فرهنگی داشته است. فرآیند رسوخ فرهنگی که در هزاره سوم پیش از میلاد به حرکت درآمده بود، در طول دوره‌های متوالی تاریخ هند ادامه یافت و به ادغام بسیاری از ویژگی‌های فرهنگی گوناگون انجامید. علم ستاره‌شناسی هند تحت تأثیر سیستم ریاضی بابلی‌ها و سیستم هندسی یونانی‌ها قرار داشت. امواج متوالی مردم آریایی زبان از آسیای میانه در اواسط هزاره دوم پیش از میلاد، سرزمین هند را فرا گرفت. توجه به همانندی زیاد بین الوهیت «ودیک» و ایرانی‌های باستان و نیز الوهیت «هیتیت» جالب است. در ادبیات ودیک اشارات مکرری به مهاجرت مردم بیگانه شده است. برهمین‌ها بسیار تلاش کردند که این مهاجران را به جریان کلی جامعه ودیک بکشاند. این مسئله درباره سایر مهاجران هم صدق می‌کند.

تکثر یکی از ویژگی‌های اصلی هندویسم در سطح متافیزیکی و اجتماعی - فرهنگی بوده است. در سطح متافیزیکی، حقیقت، تکثرگرایانه تلقی می‌شود. مثلاً اعتقاد بر این است که اگر دو سنت «سروتی» در تضاد باشند، باید هر دو را قانون تلقی کرد. ویژگی تکثرگرایانه ذاتی هندویسم، از یک سو، در میزان گسترده و گوناگون باورها و عقاید و از سوی دیگر، در قشر بندی، رسوم، سنت‌ها و الگوهای رفتاری منعکس می‌شود. تلفیق در آیین‌ها، مناسک و مراسم غیر آریایی در روستاها (که محل اصلی گسترش و نفوذ آریایی‌ها بوده است) به خوبی مشهود است. سنت حماسی، هم در اشکال متنی و هم در فرهنگ عامه، حاوی رگه‌هایی از تکثرگرایی است به عنوان مثال، رامایانا چندین نسخه مختلف دارد. در ادامه به نکاتی چند از معایب و محاسن این اثر پرداخته می‌شود.

۱- یکی از ویژگی‌های اصلی این کتاب زبان ساده‌ای است که نویسنده برای بیان مطالب خود از آن سود جسته است. نویسنده در ابتدای هر مبحثی ابتدا یکی گزارش کلی از آن ارائه می‌دهد و سپس تا جایی که به پیچیدگی بحث منجر نشود وارد جزئیات می‌شود؛ برای مثال هنگام بحث از مذاهب و اعتقادات هندیان، بعد از بیان مذاهب مختلف هند، به بررسی نوع برگزاری مراسم آیین‌های مختلف اشاره می‌کند.

۲- نویسنده در یک بحث بسیار فشرده سعی کرده است که خواننده را با تاریخ و تمدن هند از روزهای آغازین تا استقلال هند از دست استعمار و زندگی روزمره هندیان در روزگار معاصر آشنا کند. با این حال کتاب حاضر دارای نقاط ضعف بسیاری هم می‌باشد از جمله:

۳- همانگونه که در مباحث آغازین اشاره شد: یکی از نقاط ضعف این کتاب عدم تقسیم‌بندی کتاب در قالب فصول و بخش‌های جداگانه است. اگر این امر در این کتاب رعایت می‌شد خواننده هنگام مراجعه به کتاب به راحتی می‌توانست به مباحث مورد علاقه خود دسترسی پیدا کند. از سوی دیگر نویسنده هنگام بیان تاریخ سیاسی هند به صورت ریشه‌بدان نپرداخته است. برای مثال در بحث ورود اسلام به هند از لشکرکشی‌های مسلمانان در دوره بنی امیه که در حقیقت اولین حملات به حوزه سند صورت می‌گیرد اشاره

نشده است.

۴- یکی دیگر از مباحث بسیار مهم که نویسنده بدان نپرداخته است، بحث «زمان» و «اسطوره» است. مبحث «زمان» و «اسطوره» از مفاهیم بنیادی تفکر و جهان‌شناسی هند است. کلیه وجوه اصلی اعتقادات معنوی، مناسک دینی و نوع تلقی از روابط اجزای هستی، به نحوی با این دو مبحث مربوط می‌شوند. بنابراین چنان چه بخواهیم دامنه افکار خود را در باب «نگاه شرقی به هستی» وسعت بخشیم و تجسم خود را از سطح به عمق سیر دهیم، کلید ورودمان به این وادی پهناور، همانا درک مسائل مربوط به «زمان» و جایگاه «اسطوره» در فرهنگ و هنر دینی هند خواهد بود.

یکی از خدمات ارزنده‌ی فرهنگ و معارف باستانی هند به جامعه‌ی بشری همانا افسانه‌ها و داستان‌های ژرف و خردمندانه‌ی آن است. این حکایت‌ها در قالب‌های جذاب و دلپذیر، اشاره‌های صریح و نافذی به اسرار ازلی دارند و ذهن بشر گرفتار در نگاه خطی مدرن را جرم‌زدایی و جرم‌زدایی می‌کنند. این حکایت‌ها، انسان را به عالمی می‌برند که حقیقت نه تنها در لایه زمینی و امروزی دانش محدود و نوین علوم جدید، بلکه در لایه‌های بی‌شمار و ژرف ناشناخته‌ای جریان می‌یابد.

۵- دو تمدن ایران و هند با فرهنگی غنی و تمدنی کهن در طول تاریخ، دارای روابط دوستانه و صمیمانه با یکدیگرند. این دو سرزمین از گذشته‌های دور تاکنون با هم رابطه پایایی داشته و دارند. مردم این دو تمدن (ایران و هند) دارای سابقه‌ای دیرین در نژاد و فرهنگ بوده و از یک خاستگاه (یعنی اقوام آریایی) برخوردار بوده‌اند. حقیقتاً، مشترکات دو تمدن را می‌توان در زبان، آداب و رسوم و دیگر خصوصیات رفتاری و اخلاقی مردم آن دو سرزمین (ایران و هند) یافت و از سوی دیگر، اثرات برجای مانده از فرهنگ ایرانیان بر فرهنگ هندیان در هزاره اخیر، انکارناپذیر است و بر این اساس، بزرگانی همچون نخست‌وزیر فقید هندوستان - جواهر لعل نهرو - در کتاب «کشف هند» می‌نویسد: «در بین ملل و نژادهای بسیاری که با سرزمین هندوستان ارتباط داشتند، هیچ کدام از آن‌ها به اندازه ایرانیان به صورت مستمر و پایدار در زندگی و فرهنگ هند تأثیر نگذاشته‌اند.»

این روابط دیرینه پیش از ورود آریایی‌ها به فلات ایران و سرزمین هندوستان، ارتباط بین مردم ایران و هند وجود داشته است. با تحقیق باستان‌شناسان و آثار به دست آمده در حفاری‌های انجام شده در اراضی ملکی هندیان و آثار به جای مانده در کنار رودخانه‌های دجله و فرات (ایران) خود بیانگر این موضوع است که در گذشته دور میان هندیان و ایرانیان ارتباط پایایی برقرار بوده است

البته اقوام هند و ایران حتی پس از ورود آریاییان به اراضی شبه قاره هند به علت خویشاوندی مردم آریایی با یکدیگر، از رابطه خوبی برخوردار بود. در نتیجه، یکی بودن اصل و تبار این دو تمدن، دلیل هماهنگی و مشابهت بین زبان‌های «وستایی» در ایران و «ودایی» در هند است. این یکی دیگر از نکات بسیار مهمی است که نویسنده به واضح و مشخص بدان نپرداخته است.

با تمام مباحث گفته شده این کتاب به لحاظ محتوایی یک کلتی از تاریخ و تمدن هند را ارائه می‌دهد. ترجمه این اثر نیز بسیار روان و شیرین می‌باشد. مطالعه این کتاب را به همه کسانی که به طور ابتدایی علاقه به مطالعه تاریخ و تمدن هند دارند توصیه می‌کنیم.